

UYDU YAYINLARININ ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. AYTEKİN CAN*

1. GİRİŞ

Kitle iletişimi, geniş kitleleri etkileyen, yönlendiren, harekete geçiren çağımızın önemli bir olgusudur.

Kitle iletişim araçları olarak adlandırılan araçlar arasında da en önemli yeni, radyo ve televizyon tutmaktadır. Görsel ve işitsel bir araç olması, değişik türde, çekici programların sunulması, kolay anlaşılabilir olması, önemli bir fizik enerji harcamadan zaman geçirilmesi, daha büyük kitlelerin televizyona bağlanmasını sağlamıştır.

Sosyo-ekonomik yapılarına göre, "geri kalmış, az gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler" olarak adlandırılan ama, endüstrileşme aşamasına ulaşmamış, kültürel yapısını belli kalıpların dışına taşıyamamış ülkelerde televizyonun karşısına yayın saatleri süresince oturan kitle her zaman daha büyük olmaktadır. Bu toplumlarda televizyonun etkileri de o oranda büyük boyutlara ulaşmaktadır. Televizyon kuruluşlarını kontrolleri altında tutan kişi, grup ya da devletler de bu aracı kendi amaç ve politikaları doğrultusunda kullanmışlardır. Televizyo-

(*) Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

nu da içine alan yayın kuruluşları devlete bağlı olarak çalışan ülkelerde, televizyonun işlevleri de, ülkenin yönetim biçimi, yönetimde bulunan grupların hayat görüşleri il doğrudan ve yakından ilişkilidir.

Genel olarak kitle iletişim araçlarının işlevlerine ilişkin dört ana yaklaşım olduğu bilinmektedir.

Otoriter yaklaşım: Bu yaklaşımda, krallar, dinlerini ve politikalarını basın yolu ile geliştirmeye ve yaymaya çalışmışlardır. Bu çaba sonucu olarak, özel kitle iletişim araçları da (gazete) otoriter bir yaklaşımla yönetilmişlerdir.

Liberal yaklaşım: 18. yy. da toplumsal gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmış bir sistemdir. Amerikan düşünce anlatım özgürlüğü felsefesinde kaynaklanmaktadır. Amerikan kitle iletişim felsefesinin temelini oluşturur.

Komünist yaklaşım: 20. yy.'da Karl Marx'ın komünizm doktrine uygun olarak çıkmıştır. Marksist felsefede, kitle iletişim araçlarının işlevleri toplumun siyasal ve ekonomik felsefesi ile belirlenir.

Toplumsal sorumluluk yaklaşımı: ABD'de çağın ortalarına doğru ortaya çıkmıştır. Sinema, radyo ve televizyonun yoğun olarak kullanılmaya başlaması ile önem kazanmıştır.

O günkü toplumların siyasal ve ekonomik koşullarına göre belirlenen bu işlevler, önce yazılı basın için geçerli olmuş, 20.yy.ın ilk çeyreğinden sonra da tüm kitle iletişim araçları için kullanılmıştır.(1)

Arthur C. Clarke, 1945 yılında yazdığı bir yazıda, ilk kez uzayda atmosfer tabakasının üstünde, dünyadan 35.880 km. uzaklıktaki bir yörüngeye oturtulabilecek bir uydunun tam 24 saatte turunu tamamlayabileceğini ve böylece dünya ile aynı hızda giderek, gezegenimizin üzerinde hep aynı yerde kalacağını belirtmiş ve bu çeşit bir uydunun iletişimde bir aktarma merkezi gibi kullanılacağı öne sürülmüştür.

1958'de ABD ilk deneme uydusu "Score"u uzaya atmıştır. İletişim amaçlı bu uydu ile pek önemli ve sonuç alıcı denemeler yapılamamıştır. Bazı değişiklikler yapıldıktan sonra yeni bir uydu atılmıştır. İlk büyük deneme 12 Ağustos 1960'da uzaya atılan "Echo 1" adlı bu uydu ile yapılmıştır. Uydu ile uzaysal iletişim ilk kez "Amerikan Telephone And Telegraph" (ATT) ile "Bell Telephone" firmaları gerçekleştirmişlerdir. (2)

Bu denemelerle iletişimde uzay çağı başlamıştır. Uzay çağının başlaması bazı yazarlarca "ikinci bir rönesans" olarak nitelendirilmiştir. Çünkü bu, uydularla televizyon programları taşıyan sinyallerin, uzaklık kavramından etkilenmeksizin çeşitli ülkelere iletilebilmesi olanağından bütün dünyada yaygın biçimde yararlanılması olgusudur.

Yapay uydu çalışmaları altmışlı yılların başında başlamıştı. Bu uydular, iletişim, meteorolojik gözlem, deniz rotaları saptama, amatör radyo çalışmaları ve jeofizik araştırmalarında kullanılmak üzere yapılmış ve bu amaçla kullanılmış uydulardır.

Daha sonra uydular yayın alanında kullanılmaya başlandı ve bu alanda iki ana uygulama gündeme geldi. Televizyon programlarının okyanus ötesi dağıtımı, ilk uygulama olarak da Amerika'dan Avrupa'ya dağıtımı söz konusu oldu. Bu normal olarak, çeşitli ülkelerde bulunan telekomünikasyon otoritelerinin yaptığı iletişim uydularına bağlıydı.

Uyduyan yapılan ilk yayın denemesi 1975 yılında Hindistan'da yapıldı. Bir yıl süre ile, 35° doğuda bir yörüngeye oturtulan, uygulama uydusu ATS 6 ile, tüm Hindistan'a siyah-beyaz yayın yapıldı. Bundan sonra 1970'lerde 116° Batıdan yayın yapan Kanada iletişim uydusu, 1971'de ITU belirlediği 12 GHz, Sovyetler Birliği'nin T Satellite ile 99° Doğudan 714 MHz, UHF bandı içinde yaptığı yayındır, Japonların 100° Doğudan, 126° Hz. band üzerinden yaptıkları yayındır.

Uydu sayısının artması ve sinyallerin de o oranda çoğalması, uydular ve uydu sinyallerinin yerleşimi, çalıştırılması, eşgüdümün sağlanması ve yeni hizmetlerin yönetilebilmesi uydu yayının alanında çeşitli hukuksal sorunlar ortaya çıkarmıştır.

II - UYDU YAYIN TEKNOLOJİSİ

Teknik açıdan telekomünikasyon uyduları sadece dünya etrafında yörüngelerde bulunan birer röle istasyonudurlar. Bu uydular yeni bir telekomünikasyon aracı değil fakat radyo-elektrik yayınlamada ve almada uygulanan yeni bir yöntem aracıdır.

İnsanoğlunun yeni buluşu, telekomünikasyon uyduları bu noktada devreye girerler, bunlar birer röle istasyonu işlemi görürler. Verici ve alıcı arasında doğru bir hat üzerinde bulundurulabilirler, radyo-elektrik işaretlerini yüksek frekanslarda uzak mesafelere ulaştırı-

bilirler. Telekomünikasyon uygulamalarının teknolojik açıdan kullanım biçimleri dikkate alınarak çeşitli türlerinden ve işlev kategorilerinden söz edilebilir. Bu konuda aktif-pasif uydular, Jeostasyoner yörüngeli- eliptik yörüngeli uydular, noktadan noktaya yayın yapan uydular-dağıtım uyduları-Doğrudan yayın uyduları şeklinde ayrımlar yapıldığı gibi tekrar nakil-Dağıtım yayın uyduları biçiminde altılı ya da üçlü tasniflere rastlanır.

Pasif uydular, bir verici tarafından kendilerine gönderilen radyo elektrik işaretleri, tıpkı bir ayna gibi sadece, yansıtan, aktif uydular ise aldıkları işaretleri güçlendirip tekrar yayınlayan uydulardır. Jeostasyoner uydular, Ekvator üzerinde 36.000 km. civarında bir yükseklikte dairevi bir yörüngede dünyanın kendi etrafındaki hızı ve yönü ile aynı hız ve yönde dönen ve bu nedenle de dünyanın belirli bir yerine göre sabit, senkronize, kalan elips şeklinde bir yörüngede dönen yeryüzündeki bir nokta üzerinde çok sınırlı bir dönem kalabilen uydulardır.

Noktadan Noktaya Telekomünikasyon Uyduları, bir sistem oluştururlar; bu sistemde, haberleşme işaretleri, yeryüzündeki bir noktadan konvansiyonel araçları ile bir verici yer istasyonuna nakledilir. Buradan, uyduya gönderilir. Uydu aldığı işaretleri bir alıcı yer istasyonuna yayımlar, alıcı yer istasyonu da yayındaki mesajı genel konvansiyonel haberleşme araçları, yani kablolar ya da mikro-dalgalar ile kişisel alıcıya ulaştırır.

Dağıtım Uyduları'nın yayınladıkları işaretler, Noktadan Noktaya telekomünikasyon Uydularının gönderdiklerinden çok daha güçlüdürler ve bir alıcı yer istasyonu anteninden çok daha küçük ve karmaşık olmayan bir anten tarafından alınabilirler. Bununla beraber dağıtım uydularının yayımları konvansiyonel radyo ya da televizyon antenleri tarafından alınamazlar; ancak, gene de bu sistemde antenler az karmaşık ve fazla pahalı olmayan antenlerdir. Bu sistemin yayımları oldukça geniş bir yeryüzü kesimine "dağıtılırlar" ve buradaki sabit ya da gezici birden çok yer istasyonu tarafından alınabilirler.

Radyasyon gücünü artırmak suretiyle uydular aracılığı ile dağıtım sisteminden, uydular aracılığıyla doğrudan yayına geçilebilir. Doğrudan yayını uydularının yayınladıkları işaretler konvansiyonel radyo ve televizyon alıcıları tarafından alınabilir ve böylece artık karmaşık ve pahalı yer istasyon antenleri gereksinimi ortadan kaldırılabilir. (3)

Bu aşamadan sonra şu uydu örgütleri kuruldu:

INTELSAT: Uluslararası Telekomünikasyon Uyduları Örgütü.

INTERSPUTNIK: Uluslararası Sputnik Örgütü, Moskova.

ARABSAT: Arap Devletleri Uydu Örgütü.

NORDSAT: İskandinav Ülkeleri Uydu Örgütü.

EVTELSAT: Avrupa Telekomünikasyon Uyduları Örgütü.

COPUOS: Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanılması Örgütü. (4)

Günümüzde ülkeler dışında birçok ülkede televizyon yayıncılığı her geçen gün daha da gelişmektedir. Yine de bir çok ülkede birçok adadan oluşan; nüfusu dağlık, ormanlık veya çöl bölgelerinde yaşayan ve geniş yüzölçümüne sahip devletler vardır. Bu nedenlerden dolayı hizmetin yaygın olarak verilebilmesi oldukça büyük yatırımlar gerektirmektedir ve bu ülkelerin çoğu da gelişmekte olan ülkelerdir. Birden fazla dil konuşulan ve çeşitli etnik grupların yaşamakta oldukları ülkelerde kaçınılmaz olan ve en azından eğitim hizmetlerini götürmek oldukça zor olmaktadır.

Bu nedenle uydu yayıncılığının çekici gelen bazı özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1- Ülke büyük bir dağlıksa bir program için % 100'e yakın kapsama çok aşırı sayıda verici ve aktarıcıyı gerektirmekte, buna karşılık uydu yöntemi ile bir tek uydu ve çok sayıda aktarıcı ile ve üstelik en az 4 kez kapsama kolaylıkla sağlanabilmektedir.

2- Yeryüzündeki vericilere program aktarma için ayrı bir link dizgesi gereklidir. Uydu yönteminde bu tek bir linkle sağlanmaktadır.

3- Dilenirse 1 TV kanalı yerine 16,3 (sıklık bindirimli) ses yayını veya 8 stereo ses yayını veya 4 TV yayınının herbiri için 4 değişik dilde ses kanalı ile birlikte gönderme veya bir başka düzenleme olanağı vardır.

4- Bazı ülkeler özel uziletişim uydularını yörüngeye oturtmak durumundadırlar. Aynı uyduya gerekli donatımın eklenmesiyle TV yayını sorununun da çözümlenebileceği düşünülmektedir.

5- Uydunun davranışını izleyip güdümlenmek ve ona program gönderecek dizge yer istasyonu dışında hiçbir işletme ve bakım yükü getirmemektedir. (5)

Uzayın iletişim amacı ile kullanımı düşüncesi 1940'lerde Arthur C. Clarke'da filizlenmiştir. Clarke Ekvator'a paralel 38-40 bin km. öte-

deki bir yörüngeyi tanımlamıştır. Bugün Clarke Kuşağı dediğimiz, Ekvator'a paralel yörüngede yüzden fazla iletişim uydusu insanlığın hizmetindedir ve bir o kadar da fırlatılacağı günü beklemektedir. İletişim uyduları kapsadıkları yayın alanlarına yolladıkları sinyalin gücüne göre sınıflandırılırlar. Bir uydunun gücü, yayın yapan elemanın yani TWTA (Travelling Wave Tube Amplifier)nin gücü ile belirlenir.

5-9 m. 5-10W dolayında çıkış gücü olan uydular düşük güçlü uydular, 120-3m 40W dolayında çıkış gücü olan uydular orta güçlü uydular, 60-90cm 50-300W dolayında çıkış gücü olan uydular doğrudan yayın uyduları olarak anılırlar.

Doğrudan yayın uyduları güçlerine göre üç bölümde incelenir. 200W ve yukarısı-gerçek doğrudan yayın uyduları. 100W dolayında -orta güçlü doğrudan yayın uyduları. 50W dolayında çalışanlar ise düşük üçlü DYU.

Sonuç olarak doğrudan uydu yayınlarından söz etmek için 50W'in üzerinde yayın gücü gerektiğini söyleyebiliriz.

Doğrudan uydu yayını yönteminde izleyiciler 60-90 cm. çapında antenleri ile uydudan yapılan yayınları izleyebileceklerdir.

DUY yönteminde uyduya yollanan yayın araya uydudan başka bir araç girmeden doğrudan izleyici evlerine ulaşmaktadır. Günümüzde Ku bandının üst kesiminde ve KA bandında gerçek bir doğrudan yayın uygulaması Japonya'daki denemeler dışında henüz başlatılmamıştır.

III - UYDU YAYINLARI VE ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİ

Uluslararası haberleşmenin özellikle uydularla yapılan haberleşmenin toplumsal, ekonomik ve siyasal etkileri olan bir kaynak, bir mal olarak görülmektedir. Aynı zamanda, bu uydularla yapılan uluslararası haberleşme ulusların siyasal yapılarını, ekonomik yapılarını, mali sistemlerini, güvenliklerini ve uluslararası ticareti de etkilemektedir. Tabii teknoloji geliştikçe uydu teknolojisi gelişmiştir. Uluslararası hukukun da sorunları artmaya başlamıştır. Teknoloji ile hukuk arasında bir yarışma başlamış aynı zamanda uluslararası televizyon yayınları bugün birçok devletin korkulu rüyası durumunda bu yüzden de büyük kısıtlamalar gelmiştir. Çünkü televizyonun direkt etkisini çok iyi hesaplamış devletleri özgürce haber

toplama hakkının sınırlar tanımaksızın bütün insanlığa açık olması çok büyük kısıtlamalar getirmiştir. Herkes yeni bir kural koymaya çalışmış sebebi de propagandadan çok korkmalarıdır.

Bu konu, özellikle, doğrudan uydu yayınlarının, televizyon programları yayınlarında kullanılması ile büyük önem kazanmıştır.

Zira uydu yayın teknolojisinin, verilerine göre, televizyon işaretleleri, verici istasyondan itibaren belirli uzaklıktan öteye gidememektedir; bunların daha uzak mesafelere nakledilebilmeleri için kablolar istasyonları bir devlet ülkesinde buldukları için, bunlar aracılığı ile yapılan televizyon yayınları, devlet iç işlerinin bir kısmını oluşturur, bir ulusal faaliyettir. Noktadan Noktaya Uydu Yayını sisteminde ve dağıtım uyduları sisteminde durum budur. Uydu ile izleyici arasındaki ilişki ulusal yöntem tarafından düzenlenir.

Ancak doğrudan uydu yayın sisteminde durum tamamen değişmektedir, verici başka bir ülkede bulunabilecek ve yayın programları doğrudan doğruya kişisel alıcıya ulaşabilecektir. Alıcı ülke yönetiminin söz konusu programların kendi vatandaşlarına, insanlarına ulaşmasını, giderek hazırlanmasını denetleme olanağı yoktur.

Uydu Yayınlarının İçeriği Sorunu olarak da ele alınan bu konuda uluslararası alanda bir çözüm için çalışmalar yapılmıştır. **“UNESCO Genel Konferansı 1972”** tarihli bir ilkeler bildirisi ilan etmiş, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu 1982 tarihli bir karar kabul etmiştir.

Daha önceleri sorun, radyo yayın programları bakımından söz konusu olmuştur. 28.1936 Cenevre Konvansiyonu ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği düzenlemeleri çerçevesinde olarak, varılan çözüme göre: Devletler, “radyo yayın özgürlüğü ilkesine genel olarak kabul edilmiş bulunan sınırlar içerisinde, yayın yapılmasını sağlamak yükümlülüğündedirler; özellikle kendi radyo istasyonlarının, yasaklanmış propaganda yapmalarını engellemek yükümü altındadırlar. “Böyle bir propagandanın yapılması halinde devletin kendi malı olan ya da denetimi altında istasyonların yayınlarından mı, yoksa özel istasyonların yayınlarından mı sorumlu olacağı, hususu, başka bir sorun yaratmıştır. Batılı Ülkeler, devletin sadece kamu istasyonları ya da devlet denetimindeki istasyonların yayınlarından sorumlu tutabilecekleri görüşünü ileri sürerken, sosyalist ülkeler, aksi görüşü savunmuşlardır, bunlara göre, devlet ister kamu ister özel istasyonlardan yapılsın bütün yayınlardan sorumludur. (7)

3.1. İletişim Uyduları ve Üçüncü Dünya Ülkeleri

Dünyadaki belli başlı ülkeler; uydu yayınları yapabilmek için yaklaşık yirmi yıldan fazla bir zamandır, yerkürenin merkezindeki bu ana yörüngede, hem işbirliği hem de rekabet içindedir. Bu ülkelerin kimileri uydu teknolojisinin olanaklı kıldığı geniş kaynaklardan yararlanabilmek için birbirleriyle bir kovalama, koşuşturma ve yarış halindedirler. Bu yörünge, bugün eşi görülmemiş çapta insan bilgisini bünyesinde barındırmaktadır ve tüm ulusların bilimsel, kültürel ve ekonomik kaynaklarını ve çevrelerini etkileyen hızlı değişim sürecinin en ön safında yer alan faktörler arasındadır.

Uzay bir zamanlar olduğu gibi artık geniş ve bilinmeyen bir boşluk değildir insanoğlu için. Bugün yerkürenin merkezindeki ana yörüngede, 130'u aşkın uydu bulunmaktadır. Bu uydular, yayıncılıkta, telefon iletişiminin sağlanmasında, uzaktan iletişim kurmada, veri iletişimde ve askeri faaliyetlerde kullanılmaktadır. Bu uyduların sayısı, 1990'lı yıllardan sonra birkaç kez katlanacaktır. Bu uyduların ezici çoğuluğu, başta ABD ve Sovyetler Birliği olmak üzere bazı Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya gibi bir avuç ülkeye aittir.

Gelişmekte olan ülkelere Hindistan, Endonezya, Brezilya, Çin ve Meksika'da uzaya uydu göndermiş durumdadır. Pek çok gelişmekte olan ülke ise bu uydulardan ancak Batılı ülkelere ait uyduları kiralayarak yararlanabilmektedir. Sözelimi, bunlardan biri olan Intelsat 110 üye ülkeye aittir ve dünya üzerindeki 170 ülke bu uydudan yararlanmaktadır. Üçüncü dünya ülkelerine ait olan diğer uydularsa Intersputnik, Arabsat ve Palapa'dır; Palapa Endonezya'ya ait bir uydudur.

Uydu ağlarının inşası, başlatılması ve korunması son derece pahalı bir iştir. Bu nedenle iki ya da ikiden fazla ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen uydu ağları, üretimden uzaya yollanmasına kadar hemen tüm evrelerde daha avantajlı olmaktadır. Başlangıçtan, yani düşünce aşamasından, uydunun uzaya gönderilmesine dek, bu işi tek başına gerçekleştirebilen ülke sayısı yok denecek kadar azdır.

3.2. Uydular ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Pek çok üçüncü dünya ülkesinde ekonomik koşulların sürekli kötüleşmesi uyduların bu ülkeler için önemini bir kat daha artırmıştır. Ne yazık ki, dünyanın sanayileşmiş bölgelerindeki telekomünikasyon ağlarının bolluğu, gelişmekte olan bölgelerinde ise azlığı arasında ters orantılı durum hiç değişmemiştir.

1984 yılında Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) tarafından The Missing Link (Kayıp Bağlantı) adıyla gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, tüm dünyada yaklaşık 600 milyon telefon bulunmaktadır. Ne var ki, dünya nüfusunun üçte ikisi telefondan yoksun durumdadır. Sadece Tokyo'da tüm Afrika kıtasındaki telefon sayısından daha fazla telefon vardır. Bu çalışma, gelişmekte olan ülkelerde telekomünikasyon çalışmaları üzerinde daha fazla durulmuş ve önem verilmesi gerektiğini vurgulamakta ve tüm dünya çapında konuya kararlılıkla eğilinmesi ve yılda yaklaşık 12 milyon Amerikan Doları yatırım yapılması halinde, 2000 yılına kadar tüm dünyada herkesin telefona sahip olabileceğini ileri sürmektedir.

Son zamanlara dek, telekomünikasyonun ekonomik ve toplumsal yararları üzerine pek az çalışma yapılmıştır; ancak Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi kuruluşlar tarafından ortaya konan çalışmalara göre gelişmekte olan ülkelerde telekomünikasyon alanında yapılan yatırımlardaki maliyet-kar oranı 100'e karşı 1 şeklinde, son derece yüksek bir tablo çıkarmaktadır önümüze.

1980'lerin ileri teknolojisi bilgisayar teknolojisi (hardware) ve ürünleri (software), robotlar, lazer ve diğer teknolojik araç gereçlerden oluşmaktadır. Ne var ki, bir ülkenin temel telefon bağlantılarını kurma çabası özellikle önemlidir; çünkü bu girişim sonuçta, tıbbi ve acil bakım hizmetlerinin düzeltilmesine, kırsal bölgelerle kent arasında, iletişimin gerçekleşmesine ve ekonomik faaliyetlerin artmasına yol açacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun büyük bir bölümü, küçük topluluklar halinde tarımsal bölgelerde yaşamaktadır. Dünya nüfusunun % 87'sinin, kentteki iletişim ve ulaşım olanaklarından yoksun olarak kırsal bölgelerde yaşadığı tahmin edilmektedir. Uydu yayınlarının dünyanın pek çok bölgesine dağıtılabiliyor olması, yayınların ulaştırılabildiği bölgelerde seyredilmesini sağlamaktadır. Üçüncü dünya ülkelerindeki insanların büyük çoğunluğu, geleneksel, arazi ya da okyanus kablolarının ancak bağlanabildiği, uzak kırsal bölgelerde yaşamakta ve sadece bu kabloların bağlanması bile bu ülkeler için pahalıya mal olmaktadır. Oysa uydu yayınları, toprak araziye karşı duyarsız olduğu için çöllere, ormanlara, dağlara hatta Kuzey Kutbu'nun en uç noktalarına kadar ulaştırabilmektedir, üstelik bunun için de ek masraf ve iş gerekmemektedir.

Gelişmekte olan ülkeler, sürekli başdöndürücü bir hızla gelişen -Batılı ülkelerin- iletişim teknolojisiyle yarışabilecek teknik ve maddi olanaklardan yoksun durumdadır. Kapsamlı bir uydu sistemi, 5-10 yıl gibi kısa bir dönemde geliştirilebilmektedir. Oysa arazi sistemine dayalı, "geleneksel" iletişim sistemlerinin geliştirilmesi daha fazla zaman almaktadır. Son olarak, uydu yayıncılığının maliyeti, hizmet götürülecek bölgelerin yüzölçümünün fazla olmasına rağmen göreceli olarak daha ucuza gelmektedir; oysa araziye dayalı iletişim sistemlerinde bu olay, hizmet götürülecek bölgelerin genişlemesiyle, orantılı olarak artmakta dolayısıyla daha pahalıya mal olmaktadır.

Uydu kullanımının uzun vadeli avantajları oldukça fazladır; ancak şu an pek az üçüncü dünya ülkesi uydu yayınlarından yararlanacak çapta teknolojik olarak büyüyecek maddi olanağa sahiptir. Üçüncü dünya ülkelerinin, çoğu uydu yayınlarını başlatabilecek maddi olanaklardan yoksundur. Kurumsal engellemeler, daha öncelikli olarak çözümlenmesi gereken sorunlar ve teknik yetersizlikler, bu ülkelerin uydu yayınlarına geçebilmesini hayal haline getirmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin uydu yayınlarından ve diğer telekomünikasyon olanaklarından yararlanabilmeleri, dolayısıyla öncelikle bu alandaki yatırımları yoğunlaştırabilmeleri için, ülke içindeki kimi karar ertelenebilir belki, ancak pek az ulusun üstesinden gelebileceği sorunlar dimdik durmaktadır önlerinde. Bunlar, yerkürenin merkezindeki ana yörüngede bulunan yörünge yerlerinin, ülkeler arasında rastgele paylaşılması ile ilgili tartışmalar ve ana yörünge adeta yarış alanı, pazar yeri haline getirilmesi konusunda dile getirilen endişelerdir.

3.3. Ana Yörüngedeki Halkaya Glererken

Yirmi yıl önce, dış uzayın insanlığın ortak mirası olduğu kabul edilmişti. Uluslararası bir anlaşmada, uzayın çevresinin ve kaynaklarının "dünyadaki tüm ülkelerin çıkarına ve yararına kullanılacağı ve yeryüzündeki tüm insanların ortak eyaleti" olarak kabul edildiği vurgulanmıştır. Yerkürenin merkezindeki ana yörünge, salt ulusal amaçlar için; hem de sadece bir avuç tarafından kullanılamaz. Uyduların çalışabilmesi için gerekli olan frekanslar ve yörünge mahalleri, bir ulusun mülkiyetine geçirilemez. Çünkü uluslararası anlaşmalarda dış uzayın, tüm insanlığın ortak malı olduğu açıkça be-

lirtilmiştir. Tüm bu ilkelere rağmen, uzay çalışmalarına, sadece belli başlı gelişmiş Batılı ülkeler katılabildiği için, bu konuya gereken dikkat gösterilmemektedir. Bununla birlikte son 10-15 yıldan bu yana, dünyadaki pek çok ülke, uydulardan yararlanmanın yollarını araştırmaktadır.

Ana yörüngedeki uydular konusundaki bilinçlenme, gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca doğal kaynakların ana yörüngedeki uydulardan ve frekanslardan yararlanmak için kullanılması konusundaki girişimlerde hızla yaygınlık kazanmaktadır. Ancak bu doğal kaynaklar sınırlıdır elbette. Daha güçlü uydu antenleri, uyduları daha fazla birbirine yaklaştıracak yeni teknik buluşlar, ana yörüngenin azami şekilde kullanımını sağlayacak yeni olanaklar sunmaktadır. Ancak tüm bunlar yeterli değil kuşkusuz. Yine de pek çok ülkenin özellikle de gelişmekte olan kimi ülkelerin ana yörüngedeki uydulardan yararlanma şansını ve olasılığını arttırması açısından bu buluşlar ve yeni gelişmeler önemlidir.

Böylelikle uzay yarışı başlamış durumdadır artık. Son birkaç yıl içerisinde uzaya gönderilen uydu sayısında gözle görülür bir artış olmuştur; ancak uzaya uydu gönderen ülke sayısında önemli bir artış olmamıştır. 1985 yılının ortalarındaki uydu sayısı, yaklaşık olarak 80 civarındaydı, bu uydulardan sadece 48 tanesi, 1979 yılından itibaren gönderilmişti. Yine aynı dönemde üçüncü dünya ülkelerinden sadece Hindistan ve Brezilya uyduya sahipti. ABD Kongresinin ve Federal İletişim Komisyonu'nun raporlarından çok daha önce ana yörüngenin bazı yerlerindeki belli başlı frekansların tüketilmesi ele geçirilmesi söz konusu olabilir. Gelişmiş Batı ülkelerindeki sözkonusu kuruluşların raporlarına göre, uzay trafiğindeki keşkeşin çözümü, ileri uydu teknolojilerinin ve frekansların yeniden kullanımıyla ilgili tekniklerin geliştirilmesine bağlıdır. Fakat pek çok üçüncü dünya ülkesi, gelecekte tüm dünyadaki ülkelerin, uzayın kaynaklarından eşit ve adaletli bir şekilde yararlanabilmesi için kapsamlı bir plan hazırlanması gerektiğini savunmaktadır.

3.4. Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU)

Uzaydaki tayf kaynaklarının kullanımıyla ilgili düzenlemeler, Birleşmiş Milletler'in bir yan kuruluşu olan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği tarafından gerçekleştirilmektedir. ITU genelde teknik bir kuruluştur. Ve dünyadaki tüm radyoların frekans kullanımlarıyla ve uydu yayınlarıyla ilgili düzenlemeleri yapmaktadır.

Ana yörüngede, önce müracaat eden ülkelere uydu yörüngesi verilmektedir. Prosedür şöyle işlemektedir. Uyduya tayin edilen frekans, yörüngedeki yeri ve faaliyet gösterirken taşıyacağı özellikler, Uluslararası Frekans Kayıt Bürosu'na kaydedilmektedir. Böylesi bir kayıt işlemi, uydu için tayin edilen frekansın, "uluslararası düzeyde yasal olarak tanınmasını ve zararlı müdahalelere karşı korunmasını" sağlamaktadır. Bu uydunun, sonradan frekans verilen uyduların müdahalelerine -parazit yapmasına- karşı korunmasını da içermektedir.

Sonradan frekans verilen uydulara, yörüngede arzulanan yerin tahsis edilmesi konusunda genelde önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Ancak sözgelimi Hindistan ve Endonezya 1970'lerin sonlarında, başlangıçta yörüngede uydu göndermek için düşündükleri yerleri daha sonra değiştirmek zorunda kalmışlardı. Özellikle Hindistan yörüngede başlangıçta düşünülen yere uydu göndermenin kendilerine pahalıya mal olacağını ileri sürmüştü. Bu örnekler, her zaman karşılaşılmasa bile, ana yörüngede frekans verirken yeni yolların bulunması ve yeni yöntemlerin geliştirilmesi gerektiği düşüncesini pekiştirmektedir.

1979 yılında bu konuda değişiklik yapılması yolunda bir oylama yapılmış, ITU'ya üye olan dünya ülkelerinden üçte ikisi değişiklik yapılması yönünde oy kullanmışlardı. Oylamada alınan karara göre, Birlik'ten, 1980'lerde iki konferans düzenleyerek, ana yörüngeden "uygulamada eşit şekilde yararlanılmasını" sağlayacak yeni planlama ilkeleri ve yöntemleri geliştirmesi isteniyordu. Bu olay, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve Yeni Uluslararası Enformasyon ve İletişim Düzeni kurulması konusunda yapılan tartışmalar bağlamında ve bu tartışmalarla birlikte değerlendirilmelidir.

Güçlerin bir araya getirilmesi olayı, gelişme-modernleşme kurumunun sınırlı bir şekilde uygulanabilmesinden ve başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra gerçekleşti. Pek çok üçüncü dünya ülkesi bilinçlenmeye başlamıştı: Yabancı -batılı- ülkelerin hızla güçlenen ve yaygınlaşan kitle iletişim araçlarının, -özellikle uydu yayınları aracılığıyla yapılan eğlence programlarının- bu ülkelerin, yüzyıllardır süregelen geleneklerini, değerlerini tahrip etmesinden korkulmaktaydı. İletişim ve iletişim kaynaklarının toplumsal ve ekonomik açıdan son derece önemli olduğu anlaşılmıştı artık. Mac Bride Komisyonu'nun yayınladığı raporda şöyle deniyordu: "Üçüncü dünya ülkeleri, iletişim kaynaklarını gereği şekilde koruyamadığı sürece gerçek anlamda bağımsız olduklarını söyleyemezler." 1979 yılında dü-

zenlenen ITU konferansında, tüm ülkelerin uzaydan bağımsız olarak yararlanmaları ve uzayın kaynaklarının eşit bir şekilde kullanılması için, gerekli temel ilkelerin acilen belirlenmesi yönünde bir takım kararlar alınmıştır.

3.5. Uzay Gemisi WARC

1979 yılındaki ITU Konferansı'nda öngörülen Dünya Radyo Yöneticileri Konferansları 1985 yılının Ağustos ayında İtalya'nın Cenova kentinde düzenlenmişti. Bu konferanslar altı hafta devam etmiş ve ITU üyesi 160 ülkeden 110'u bu konferanslara katılmıştı. İkinci WARC Konferansı'nın, 1985 yılında düzenlenen konferanslar dizisinde alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını, karşılaşılan sorunları görüşmek ve yeni gelişmeleri değerlendirmek üzere 1988 yılında yapılması kararlaştırılmıştı.

Konferansın sonucu, bir yandan, son saatten sonra gerçekleştirilen bir uzlaşmaydı. Öte yandansa bu, üçüncü dünya ülkeleri için ileri doğru atılmış gerçek bir adım olarak görülebilir. Üçüncü dünya ülkelerindeki olaylar konusunda yayın yapan South adlı haber dergisi, ülkelerin ana yörüngedeki uydu yerlerini rezerv yapacak bir planın benimsenmesinin ve üçüncü dünya ülkelerinin uzayın kaynaklarından yararlanma yarışında safdışı bırakıldıklarını düşündürmeyecek şekilde sınırlı da olsa kullanılmamış frekansları kullanma olanağının tanınmış olmasının, bu ülkeleri biraz da olsa rahatlattığını ve yatıştırdığını bildirmektedir. Oysa WARC konferansı tamamlandıktan ve alınan kararlar açıklandıktan sonra Birleşik Devletler, konferansın çok "fazla politik" kararlar aldığını ileri sürerek hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir.

WARC konferansında varılan sonuçların, teoride üçüncü dünya ülkelerinin, uzayın kaynaklarından daha eşit bir şekilde yararlanabilmesini garanti ettiği söylenmeden önce, bu kararların daha fazla tartışılması ve gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmelidir.

3.6. Yörüngedeki Yarış

Ticaret ve iş yapma fırsatlarının ve ticari şebekelerin yaygınlaşması, uluslararası planda iş yaşamına atılmak ve iş piyasasına girebilmek amacıyla gerekli temel araçları edinmeye çalışan ülkeler için bu gelişmeler pek bir anlam ifade etmemektedir. Eğer uydu

hizmetlerine, tümüyle acımasız ticari amaçlarla yaklaşılabilecek olursa, bunun sonuçta uydu teknolojilerinden ve hizmetlerinden yararlanmak isteyen fakir, gelişmekte olan ülkeler üzerinde son derece olumsuz etkileri olacaktır. Dahası, yabancı ülkelere de faaliyet gösteren ve bir avuç gelişmiş batı ülkelerine ait olan çok uluslu şirketlerle, bunların ticari ilişkilerde çevirdikleri gizli kapaklı dolaplar konusunda çok şeyler bilinmektedir artık. Ulusal kalkınma çabalarına yardımcı olacağı düşünülen ve ticari açıdan kendilerine pek birşey kazandırmayacağı şimdiden kestirilebilen birkaç ülkenin tüm dünyaya yönelik hizmet vermeyi amaçlayan özel bir uydu sektörü geliştirme çabaları sonuçta pek hayra alamet birşey olmayacaktır. Ne var ki uydu ve diğer telekomünikasyon hizmetleri için potansiyel en büyük pazarlar olarak üçüncü dünyanın belli bölgeleri hedef alınmış durumdadır.

Şu an yeryüzünde, yerkürenin merkezindeki ana yörüngenin kullanım biçiminden kaynaklanan, toplumsal ve ekonomik açıdan sonuçları kestirilemeyecek acımasız bir savaşım sürmektedir. Tüm olan bitenlerden sonra uydu yayıncılığı alanında yirmi yıldan fazla bir süredir devam eden uluslararası işbirliği ve rekabetin son derece doğal olduğunu düşünmeden edemiyor insan. Bu alanda gerçekleştirilen pek çok ortak girişim hızla yollarına devam ediyor. Ancak uzay çağı artık hızlı bir geçiş dönemi yaşıyor bugün. Pek çok üçüncü dünya ülkesi ana yörüngenin bugüne dek kullanımını belirleyen ilkelerin ve prosedürlerin değiştirilmesi gerektiğini ileri sürerek kendilerinin de uydu hizmetlerinden yararlanabilmeleri için ana yörüngeden kendilerine yer ayrılma zamanının gelip geçmekte olduğunu belirtiyor. Aynı zamanda pazar yeri düzenlemesine doğru saldırgan, sert bir kayış gözlemlenmektedir. Bu kayış diğer ülkelerin bu pazara girmelerini daha bir zorlaştıracaktır doğal olarak.

Her geçen gün artan sayıda ülkenin uydu hizmetlerinden yararlanmanın yollarını araştırdığı bir ortamda tüm ulusların çıkarlarını gözetecek ve denetleyecek geniş kapsamlı, açık bir politikanın benimsenmesi gerekmektedir. Bu işi üstlenebilecek en uygun kuruluş Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'dir. 1980'li yıllarda düzenlenen WARC konferanslarında alınan kararlar, uydu sahibi ve ticari emelleri olan ülkelerle uydu hizmetlerinden dolayı yollardan yararlanmak isteyen gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleştirilebilecek etkin bir uzlaşma ve işbirliğinin benimsenmesinde uygulanabilir. (8).

Önceden izin almaksızın yapılan yayınların devletlerin egemenlik haklarını ihlal etmesi yeni çatışmalara yol açacaktır. Bu çatışmaları önlemek için de bir takım çabalar gösterilmiş. Bu çabalar uzayın barışçı amaçlarla kullanılması çalışma grubunda yapılıyor. Kendileri, bu tür yayınları umutları, uluslararası anlayışı, toleransı ve diğer ülkelerin sorunlarına duyulan ilgiyi geliştireceği kanısındalar. Ama öte yandan kültürel, toplumsal ve dini davranışları etkileyeceği ve özellikle yaşama standartlarını vurgulayan yayınların bütün dünya ülkeleri için çok korkunç bir tehlike olacağını ileri sürüyorlar. Yaşama standartları karşısında bütün ülkeler çok hassas ve tedirgin.

Üçüncü Dünya ülkelerinin korunması sorunu da Birleşmiş Milletler'de ele alınmış bir konu. Kendilerinin uluslararası uydulardan faydalanma ve bunların kullanma olanakları çok az. Çok pahalıya çıkabilen bir olay. Hatta Kanada bile kendisi için gerekli olan ve kendisi Amerikan tekelinden kurtaracak olan üçüncü uyduyu atamamakta ve üçüncü dünya ülkeleri tamamen büyük devletlerin uydularının elinde, barışçı bir yayın olacağına da katiyen inanmıyorlar. Çünkü bunların tamamen siyasal ve ticari amaçları olan bir tekelleşme yönünde kullanılabileceği konusunda hemfikirler. Çeşitli anlaşmalara da inanmıyorlar.

Türkiye'nin taraf olduğu iki anlaşma var. Biri 1971 uzayla ilgili telekomünikasyon idari konferansına, diğeri de Malaga'da yapılan Uluslararası Telekomünikasyon sözleşmesi. Burada da konular geniş ölçüde vurgulanmış. Uyduları kullanamayacak durumda bulunan üçüncü dünya ülkelerine hakça bir kullanma düzeninin sağlanması, yoksa kendi içişlerine bir karışma olabileceği konusunda bir gelişme var. Acaba ortak bir çözüm var mı? Propaganda nedir?

Birleşmiş Milletler'de yapılan çalışmalarda, şöyle bir takım tanımlar getirilmiş. Alıcı ülkelerde savaşa yönelik eylemleri ve düşünceleri destekleyen yayınlar propagandadır. Alıcı ülkelerin kurumlarına karşı yıkıcı faaliyetleri teşvik eden yayınlar propagandadır. Alıcı ülkelerin veya onun temsili organlarını, şeref ve haysiyetlerini yaralayan yayınlar propagandadır: Alıcı ülkenin siyasetini eleştirerek onun içişlerine karışan ve halkını bu siyaseti izlemeye teşvik eden yayınlar propagandadır. Alıcı ülkelerde ırk, inanç ve dinsel konulara saldırılarda bulunarak temel insan haklarını ihlal eden yayınlar propagandadır. Daha tam bir fikir birliğine varılmış değil ama, genel olarak ortaya çıkan propaganda metni bu.

Birleşmiş Milletler 1950'lerde aldığı bir kararında barışın temeli için özgür bilgi alışverişinde bulunulmasını öneriyor ve bazı konuların uluslararası alanda kabul edilmesini sağlamaya çalışıyor. Örneğin, Olimpiyatların, Dünya Kupası Finallerinin, hava tahminlerinin ve doğal afet raporlarının propaganda sayılmamasını önermiş. Olimpiyatlar, her tarafa veriliyor mu? verilmiyor mu? Ama hava raporlarının askeri stratejik yönü olduğu söylenerek ona da itiraz edilmiş. Bu konuda bölgesel alanda yayınlar için Avrupa Yayın Birliği'nde bazı gelişmeler olmuştur.

Avrupa Yayın Birliği ortak televizyon yayınlarını gerçekleştirebilmiş tek bölgesel örgüt. O halde, aynı sosyal, ekonomik ve bölgesel, coğrafi olarak bölgesel alanda bulunan ülkeler arasında da bu tür Yayın Birliği gibi bir bölgesel çözüme gidilebilir. Bunlar teknolojik konularda başarılı olmuşlardır. Mesela hangi frekansları kim kullanacaktır? Yahut teknolojik araçların standardizasyonu gibi. Uydularda hangi yörüngeye oturacakları gibi bazı konularda rıza, uzlaşmaya varılmış. O halde beş bölgede tesbit edilmişler. Ortadoğu, Güney Pasifik, Latin Amerika, Avrupa bir de Amerika. Bunlar arasında bir bölgesel ortak uydu yayınının olabileceğini ileri sürebiliyorlar. Tabii, sonuç olarak şu söylenebiliyor. Mutlaka bu uluslararası gelişme teknolojinin zorlamasıyla ulusal denetimleri bir gün aralayacak. Ancak, diyorlar bir tekelleşmenin elinde kaldığı müddetçe haberleşme özgürlüğünü koruyalım derken onun gerçek değerini de yitirebiliriz. (9)

IV - SONUÇ

Uydu yayınlarının ortaya çıkardığı hukuksal sorunları, uydu teknolojisinin verilerinden yararlanarak ve bu teknolojinin olanakları gözönünde tutularak saptamak ve çözüme bağlamak gerekmektedir. Uydulardan yararlanmak suretiyle yayınlar çeşitli başka teknik araç ve yöntemlerle gerçekleştirilirler.

Hepsinde ortak sorunlar, sınırlı doğal kaynaklar olarak görünen radyo-elektrik frekans bandlarının bölüşülmesi ve yörüngesinin hakça kullanılmasıdır. Her iki sorunun teknik çözümü, hukuksal kurallara da bağlanmak üzere, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne görev ve yetki biçiminde verilmiştir.

Uydu yayınlarından ticari yararlanma dünya çapında, bölgesel ya da ulusal, örgütlenmeler ile sağlanmaktadır. Söz konusu örgütlenmelerin hukuksal düzenlemeleri, Devletlerin katıldıkları uluslararası anlaşmalar ile gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca, uydular aracılığıyla yapılan yayınlar nedeniyle sözkonusu olabilecek teklif hakkı ve diğer haklar yetkisiz dağıtımlar konusundaki uluslararası kurallar tarafından himaye edilmeye çalışılmaktadır.

Uydu yayınlarının en çetin sorunu, Doğrudan Televizyon Yayınları vesilesiyle, uluslararası alanda ele alınmış Uydular Aracılığıyla Uluslararası Doğrudan Yayınlar, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği düzenlemeleri ile, teknik ve hukuksal açıdan, Alıcı Devletlerin ön rızaları ve teknik işbirlikleri olmaksızın, güç hale getirilmiştir.

Öte yandan, bu konuda haberleşme özgürlüğü hakkının mevcudiyeti kabul edilmekle beraber, bu hak mutlak niteliklerle donatılmış görünmemektedir. Hiç bir Devlet kendi vatandaşları karşısında, böyle bir hakkı tam anlamıyla tanıyabilir durumda bulunmayacaktır. Hiçbir devlet, başka bir devletin, haberleşme hürriyetini kullanırken, kendisinin kültürel, sosyal, ekonomik ve politik değerlerine zarar vermesini kabul edemeyecektir.

Ancak, dünyada, halklar arasında daha iyi bir anlayış oluşturabilmek için, haber dolaşımını teşvik gereksinimi bir gerçektir. Doğrudan uydu yayınları hukuksal düzenlemeye kavuşturulurken, gözden kaçırılmayacak bu gerçek yanında, haber dolaşımını sağlarken, bunun muhtemel suistimalleri önleyici tedbir ve hükümler de dikkate almak zorunluluğu vardır.

KAYNAKÇA

- (1) İÇEL, Kayıhan; **Kitle Haberleşme Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2383, Hukuk Fakültesi Yayınları No: 540, İstanbul, 1977.
- (2) YANGIN, Gürbüz; **Uydu Kullanarak Türkiye'de Ulusal Yayın Sisteminin Güçlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1987.

- (3) **ÖNEN, Mesut; Uydu Yayınları ve Hukuksal Sorunlar. Çağdaş Gelişmelerin Işığında Devlet Media İlişkileri, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 10, İstanbul, 1988.**
- (4) **KESİM, Mehmet; Kablolü Televizyon ve Uyduların İletişim Teknolojisi Açısından Toplumsal İletişimdeki Boyutu. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 262, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 124, Eskişehir, 1988.**
- (5) **KESİM, Mehmet; Aynı Görüşteki Kaynak.**
- (6) **DAĞDEVİREN, Emre; Uydu Yayınları ve Sorunları. Çağdaş Gelişmelerin Işığında Devlet Media İlişkileri Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 10, İstanbul, 1988.**
- (7) **DEMAC, Donna A.; İletişim Uyduları ve Üçüncü Dünya. Enformasyon Devrimi Efsanesi, Çev: Yusuf Kaplan, Rey Yayınları, İstanbul, 1991.**
- (8) **KÖNİ, Hasan; Uydu Kullanımının Uluslararası Hukuk Bakımından İncelenmesi. Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, İstanbul, 1983.**